

НАУКОВА СПАДЩИНА ФРІДРІХА ФРЕБЕЛЯ (1782 – 1852) У СУЧАСНОМУ ПРОЧИТАННІ СІМЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Анотація. У статті обґрунтовано актуальність теоретичних ідей німецького вченого Ф. Фребеля в умовах сьогодення української системи дошкільної освіти та підготовки фахівців для цієї ланки освіти. Акцентовано увагу на необхідності та важливості використання його спадщини в сімейній педагогіці. Увага зосереджена на концептуальних засадах спадщини Ф. Фребеля щодо ролі батьків у формуванні особистості в родинному середовищі. Доведено, що вчений надавав питанням формування і розвитку дитини в сім'ї виключне значення. У пропонованій статті увага акцентується на положенні, що історично і в умовах сьогодення сім'я, сімейне виховання, педагогічна просвіта батьків об'єднували і об'єднують вчених різних країн та періодів розвитку дошкільної освіти. Основний меседж публікації – сучасні освітні завдання виконати неможливо без переосмислення педагогічного досвіду минулого, який збагачує сучасну педагогіку новими фактами, технологіями, концепціями і що на особливу увагу в цьому контексті заслуговує Концепція дошкільної освіти Ф. Фребеля яка включала: мету і завдання функціонування дитячого садка – на основі ігрової діяльності через навчальні ігри і використання дидактичного матеріалу («природніх дарів») наповнити освітній процес корисними пізнавальними вправами, формами роботи задля повноцінного розвитку дитини, становленню її як особистості.

У статті обґрунтовано шляхи втілення педагогічних ідей, положень, концепцію дошкільної освіти Ф. Фребеля у сучасну практику. Розкрито важливість розуміння його вчення і використання крізь призму історичної ретроспективи.

Науковий пошук дав можливість виокремити провідні напрями роботи в різних типах освітніх закладів: дошкільних, початковій школі, системі підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів для дошкільної ланки освіти. При цьому ми наголошуємо, що в цій системі провідне місце посідає сімейна педагогіка.

Ключові слова: фребельпедагогіка, сімейне виховання, концепція дошкільної освіти, дидактичний матеріал, спільна робота сім'ї і дошкільного навчального закладу, розвиток особистості.

Постановка проблеми. Проблема вдосконалення педагогічного впливу на процес виховання особистості в спільній роботі сім'ї та освітніх закладів різного рівня і типу – була, є і буде однією з найбільших актуальних проблем, як у вітчизняній так і зарубіжній педагогіці.

Політичні, економічні, соціальні зміни, які відбуваються у нашому суспільстві, потребують значного підвищення рівня вихованості, культури поведінки й спілкування, самостійності та творчої активності дітей.

Фундамент особистості започатковується в ранньому дошкільному віці. Саме в цей період інтенсивно формуються індивідуальні риси та здібності дитини, на які неабиякий вплив має діяльнісний підхід, єдність сім'ї та дошкільного освітнього закладу в процесі використання різних форм, методів, прийомів, засобів роботи. Провідна роль цих засобів в становленні особистості була визнана не одним поколінням вчених і сягає своїм корінням у давні часи. Однак тільки наприкінці XVII століття з'явилися перші спроби створити систему занять для дошкільників у якій значне місце посідали музика, хореографія, малювання, ігрові форми роботи тощо (Ф. Френе, Ш. Фур'є, Р. Оуен та ін.).

В останні роки напрацювання теоретиків дошкільного виховання привертають увагу багатьох науковців, вихователів, вчителів-практиків. Адже, соціально-економічні перетворення, які здійснюються в Україні, зумовлюють значні зміни в розвитку системи освіти, навчання, виховання дітей із самим широким залученням всіх соціальних інститутів до вирішення нагальних питань. Основні сучасні нормативні документи серед стратегічних завдань реформування освіти визначають: відхід від авторитарної педагогіки; створення умов для формування активної, самостійної, відповідальної, творчої особистості, здатної до самоосвіти, саморозвитку; забезпечення умов

для реалізації та самореалізації сутнісних сил дитини у різних видах її діяльності відповідно віку та типу навчального закладу освіти. Про це свідчать Закон України «Про освіту» (2017), Концепція «Нова українська школа» (2016) та ін.

Виконати поставлене завдання неможливо без переосмислення педагогічного досвіду минулого, який збагачує сучасну педагогіку новими фактами, дає змогу прогнозувати її майбутній розвиток.

На особливу увагу в цьому аспекті заслуговує Концепція дошкільного виховання Ф. Фребеля – німецького педагога, теоретика дошкільного виховання, послідовника Пестолоцці. Який в 1837 році у Бланкенбурзі (Тюрінгія) відкрив заклад для ігор і занять дітей молодшого віку який згодом назвав «Kindergarten» – дитячий садок. Був прихильником всебічного розвитку дітей, урахування їхніх вікових особливостей. Створив систему дидактичних ігор, так звані шість дарів Фребеля. В 1849 році організував у Лібенштейні підготовку виховательок («садівниць») (1997, с. 249)

Аналіз основних досліджень з проблеми. В українській педагогічній науці його спадщина, практична діяльність була, є і буде предметом уваги не одного покоління вчених в історії розвитку педагогіки (О. Анісімова, З. Борисова, Д. Ніколенко, Л. Петухова та ін.). (2014, 2002, 1991, 2014)

З його ім'ям пов'язаний широкий спектр проблем організації дошкільної освіти, в тому числі і такої важливої її складової, як спільна робота сім'ї і дитячого дошкільного навчального закладу в формуванні особистості з перших днів її народження на засадах природовідповідності, культуро відповідності, творчості, самостійності та активності.

Саме цим питанням Ф. Фребель приділив велику увагу у своїх працях: «Виховання людини», «Дитячий садок» зосередивши увагу на беззаперечній великій ролі батьків у розвитку й освіті дитини, на її поетапному зростанні, на використанні форм, методів, засобів, прийомів навчання і виховання відповідно віку дитини тощо. (1906, 1913)

Слід зазначити, що актуальність його вчення сьогодні просто незаперечна. Вона визначається багатьма чинниками, і насамперед тими новими змінами, процесами, концепціями, можливостями дошкільного виховання як в Україні, так і у світовій практиці.

Саме такий стан речей і визначив **мету нашої публікації** – розглянути спадщину Ф. Фребеля, шляхи її втілення в практичну діяльність в контексті тих завдань, які стоять перед сім'єю і дошкільним дитячим закладом в період реформування освіти, творення ефективної неперервної єдиної системи навчання і виховання дітей різних вікових груп у єдності дій сім'ї, дитячого садка – школи на засадах діяльнісного, компетентнісного підходу. Все це вимагає не тільки удосконалення форм роботи з дитиною, а й з батьками, з педагогізацією їхніх знань.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні у системі дошкільної освіти країни запроваджуються різні методики роботи, дошкільні заклади працюють за системою Ф. Фребеля, М. Монтессорі, за програмами: «Дитина», «Я у світі», «Зернятко», «Українське дошкілля» та ін. Всі вони спрямовані на успішний розвиток дитини і батьки мають можливість вибирати такі методики, які можуть використовувати і у роботі з дітьми в дома. Для цього їм необхідні знання саме тих концепцій, положень, ідей і підходів, які сприяють розвитку дитини, формують інтерес до пізнання нового в процесі активної діяльності через гру, творчість, активність, самостійність, тощо. Саме такою і є фребельпедагогіка до якої українські творці національної системи виховання долучилися ще в далекому ХІХ ст., в період відкриття дитячих садів на терені України, відкриття курсів для підготовки вихователів, створення Фребельтовариства, яке об'єднувало педагогів, діячів народної освіти й лікарів-педіатрів в Україні. Основна мета таких товариств полягала у поширенні ідей Ф. Фребеля, розробку проблем дошкільного виховання, підготовку виховательок для дитячих садків, відкриття дошкільних закладів (1997, с. 349).

У своїх працях відомий засновник перших дитячих садків, велику увагу приділяв питанням батьківського виховання. Ф. Фребель, утверджуючи тезу про те, що дитину необхідно сприймати як людину, визначаючи батьків первинними вихователями ставить перед ними завдання «... дивитися на дитину і підтримувати (зберігати) її у необхідній цілісній гармонії, у ясному співвідношенні і в живому зв'язку з сьогоденням, минулим і майбутнім людського розвитку і таким чином привести у єдність, узгодженість і гармонію освіти, виховання дитини з сучасними, минулими і майбутніми вимогами розвитку роду людського» (1906, с. 4).

Його обґрунтування поетапного розвитку й формування людини є надзвичайно важливим не тільки для вихователів, а й для батьків. Вчений застерігав, що не можна випускати із поля зору жодного періоду в житті дитини «перестрибувати та ігнорувати» окремі вікові етапи становлення, сподіваючись на подальші виховні успіхи. Мова йде про неперервність освітньо-виховного процесу, починаючи із сім'ї, саме із виховання і навчання дітей у сімейному середовищі. Сьогодні ця наступність, неперервність є надзвичайно актуальною, важливою і невирішеною в країні. Це, зокрема, стосується і законодавчої бази в галузі освіти, яка має бути спрямована на розробку і втілення концепції неперервної освіти, починаючи з серйозної педагогізації знань батьків, дошкільної, шкільної (за різним типом навчальних закладів) і завершуючи самоосвітою дорослих. І таку перспективу освітнього шляху дитини ми повинні (маємо) донести до батьків із перших днів народження дитини (а можливо і до народження), а потім на кожному етапі її становлення (розвитку) навчати батьків прийомам, засобам, методам виховання дітей у сім'ї.

Вивчення спадщини Ф. Фребеля, М. Монтессорі, С. Русової, В. Сухомлинського, І. Беха, Т. Гончар з питань сімейного виховання дітей різного віку, зокрема і дошкільного, дає можливість підкреслити єдність думки про постійну організаційно-педагогічну роботу з батьками, про знання ними як теоретичних (концепції, підходи) так і практичних (методи, засоби

роботи з дітьми). Особливо вчені наголошують на практичній підготовці, на необхідності практичного навчання батьків тим формам і засобам, які використовуються у дитячому садочку, школі через спільні заняття дітей і батьків у дитячих дошкільних закладах, залучення батьків до творення відповідного нового освітнього середовища. Це дасть можливість батькам вибирати ті програми, ті методики, які вони вважають найбільш прийнятними для своїх дітей і такими, які можна використовувати у навчанні та вихованні дітей в умовах сім'ї.

Як відомо, сьогодні дитячі садки України працюють за різними програмами, зокрема у місті Херсоні працюють за двадцятьма чотирма методиками в тому числі Ф. Фребеля, М. Монтесорі. І це треба врахувати і при реалізації Концепції «Нової української школи» (2016). Піти шляхом, коли у дитячому садку, початковій школі є можливість вибору, і залишити альтернативні програми в початковій школі, які успішно вирішували завдання навчання і виховання дітей в системі дошкільної освіти на засадах творчості, діяльності, активності, самостійності, успішності, компетентності. І взагалі – давали дитині відчуття радості від навчання, а не просто перейти всім одночасно на уніфіковані програми визначенні управлінськими освітніми структурами України. Зрозуміло, що це вимагає часу, наукового обґрунтування, відповідного узгодження, нормативного забезпечення, а також підготовки вчителів, вихователів, батьків, менеджерів освіти.

А для цього необхідно відібрати, систематизувати, узагальнити все найкраще, що накопичено людством у галузі освітніх технологій як у вітчизняній, так і зарубіжній педагогіці та втілювати в життя. Що ж стосується нашого предметного поля дослідження, то необхідно звернутися до історичного досвіду ґрунтовної педагогічної підготовки батьків, наповнивши її змістом, який відповідає вимогам сьогодення, про що свідчить більшість праць із історії сімейної педагогіки (2010).

Так, відомий український вчений із світовим іменем В.О. Сухомлинський, вибудувавши дитиноцентричну концепцію сімейного

виховання, всю професійну діяльність спрямовував на «надання практичної допомоги батькам в їхній нелегкій справі формування дитини як особистості. Мав на меті навчити дорослих орієнтуватися у тих складних ситуаціях, які з усією очевидністю постають перед ними у різні періоди дитячого зростання» (2010, с. 168). При цьому Василь Олександрович не вимагав, щоб батьки працювали тільки за готовими рецептами, зразками, методами і прийомами, а орієнтував на самостійний пошук виховних дій з урахуванням наукового знання, традицій, сім'ї, батьківської педагогічної культури. Його концепція актуальна на сьогодні, як і актуальні концепції Ф. Фребеля, М. Монтесорі. Їх вивчення, донесення до батьків, практична робота за ними в умовах сьогодення – шлях до успіху у вихованні дітей.

Що ж стосується безпосередньо Ф. Фребеля та його наукові праці. «Виховання людини», «Дитячий садок», «Виховання моралі», безпосередня практична діяльність у школі (заснував у 1817р. у м. Кельхау приватну школу «Загальновиховний німецький заклад»), дошкільному закладі (дитячий садок, 1837р. м. Бланкенбург) свідчить про його системну послідовну роботу творення власної концепції дошкільної освіти.

Аналіз його праць, вивчення життя і діяльності свідчить про серйозну роботу з дітьми дошкільного віку. У своїх концептуальних основах вчений виходив із того, що дошкільний заклад (дитячий садок) повинен не просто здійснювати механічний догляд і формальне навчання дітей (що було характерним для роботи таких закладів), а на основі ігрової діяльності (використанні навчальних ігор і певного дидактичного матеріалу – «даров») наповнити навчальний і виховний процес корисними пізнавальними вправами, справами, формами, що сприяло розвитку дитини, становленню особистості. Ці «дари» використовувалися як дидактичний (навчальний) матеріал для вивчення і структури предмету і засвоєння основ математики.

Діти гралися, навчалися, у них розвивалася логіка мислення, фантазія, творчість; уміння працювати з різними об'єктами: конструювати, переміщати, порівнювати, вимірювати. Практично все те, що сьогодні

використовується у першому класі, зокрема, при роботі з «Лего» за концепцією «Нової української школи» (2016). Грі, ігровій діяльності Ф. Фребель надавав велику, постійну увагу, поєднуючи діяльністний (догляд за рослинами, тваринами) і ігровий підхід (біг, стрибки, танці та ін.), що є провідною умовою реалізації завдань дошкільної та початкової освіти в умовах сьогодення. Слід наголосити, що вчений не тільки розробив і на практиці перевіряв своє вчення, а й визначив та забезпечив організаційно-педагогічну основу реалізації і через публікації на сторінках газет і журналів; участі в науково-методичних конференціях вчителів з питань взаємозв'язку школи і дошкільного навчального закладу знайомив вчителів, батьків, вихователів із своїм теоретичним методичним матеріалом та практичним досвідом; а також велику увагу приділяв спеціальній підготовці вихователюк для роботи з дітьми («садовниці», «фребелічки»). Створення таких навчальних закладів було постійного у полі зору вченого. Їх робота сприяла відкриттю таких курсів, навчальних закладів в Україні (1997, с. 349). Його спадщина з підготовки фахівців для дошкільних закладів використовується і сьогодні, зокрема на педагогічному факультеті ХДУ. Під керівництвом доктора педагогічних наук, професора Петухової, доцента Анісімової розроблено спецкурс «Фребельпедагогіка» (2014, С. 233 – 274), який вивчається студентами напряму підготовки «Дошкільна освіта». Також він є важливим в системі підготовки і перепідготовки фахівців дошкільних навчальних закладів. Ця програма досить ґрунтовна, має серйозне науково-методичне і організаційно-педагогічне забезпечення, що сприяє глибокому засвоєнню як самої спадщини Ф. Фребеля, так і практичного застосування студентами у майбутній професійній діяльності. Програма з курсу «Фребельпедагогіка» представляє собою один змістовий модуль «Теоретичні та практичні засади педагогічної системи Ф. Фребеля».

За словами доктора педагогічних наук, професора, декана педагогічного факультету ХДУ Л.Є. Петухової «Тесное сотрудничество с Фребельсеминаром г. Касселя в Германии, регистрации Херсонской

областной общественной организации «Фрѐбельсообщество» открытие Образовательного центра Фридриха Фрѐбеля в Херсонском государственном университете создают благоприятные предпосылки для реализации педагогических идей известного немецкого педагога в современном пространстве дошкольного образования Украины» (2014, с. 4)

Висновки і перспективи подальших розвитків. Така робота сприяє професійному зростанню майбутніх фахівців з дошкільної та початкової освіти, чільне місце в якій посідають питання сімейної педагогіки. Особлива увага приділяється необхідності педагогічної освіти батьків, вивчення ними теоретичних питань фребельпедагогіки, формування у батьків умінь, навичок роботи за методикою Ф. Фрєбеля, результати якої можуть бути предметом подальшого наукового пошуку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- Гончаренко С. (1997). Український педагогічний словник. – Київ: Либідь, – 376 с.
- Петухова Л.Є., Анісімова О.Е. (2014) Фрєбельпедагогіка. Хрестоматія. Практикум.: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів, навчальних закладів системи післядипломної освіти / Укладачі: Петухова Л.Є., Анісімова О.Е., – Херсон: Айлант, – 276с
- Борисова З. (2002) Фрідріх Фрєбель – засновник ідеї дитячого садка / З. Борисова // Дошкільне виховання. – № 12. – С. 5–7.
- Ніколенко Д. (1991). Дарунки Фрідріха Фрєбеля / Д. Ніколенко // Дошкільне виховання. – № 9. – С. 10–15.
- Фридрих Фрєбель. (1906) Избранные сочинения. Том I. Воспитание человека / Перевод с немецкого И.Д. Городецкого. Москва, – 104с.
- Фридрих Фрєбель. (1913). Избранные сочинения. Том II. Детский сад / Перевод с немецкого Н.Н. Соколова. Москва. –519с.
- Федяєва В.Л. (2010). Сімейне виховання в історичній ретроспективі (друга половина XIX – XX століття): монографія / В.Л. Федяєва. – Херсон: РІПО,– 348с.

Fediaieva Valentina doctor of pedagogical sciences, professor
Professor of the Department of Pedagogy, Psychology and
Educational Management named after prof. E. Petukhova
Kherson State University

E-mail: Valentina.Fediaieva@gmail.com
orcid.org/0000-0002-8658-1875

THE SCIENTIFIC HERITAGE OF FREDRICH FREBEL (1782 - 1852) IN THE MODERN READING OF FAMILY PEDAGOGY

Summary. The article substantiates the relevance of the theoretical ideas of the German scientist F.Frebel in the current conditions of the Ukrainian system of preschool education and training of specialists for this level of education. The emphasis is on the necessity and importance of using his legacy in family pedagogy. Attention is focused on the conceptual principles of F. Frebel's heritage on the role of parents in the formation of a person in a family environment. It is proved that the scientist gave the issue of the formation and development of a child in the family of exceptional importance. The article focuses on the issue that the family, family education, pedagogical education of parents, historically and in the present conditions, united and unites scientists of different countries and periods of development of preschool education. The main message of the publication is that modern educational tasks can not be accomplished without rethinking the pedagogical experience of the past, which enriches modern pedagogy with new facts, technologies and concepts, and that the concept of preschool education by F. Frebel deserves the special attention in this context, which included: the purpose and tasks of the functioning of kindergarten - on the basis of gaming activities through educational games and the use of didactic material ("natural gifts") to fill the educational process with useful cognitive exercises, forms of work for the full development of the child, the formation of he or she as a person. The article substantiates the ways of the implementation of pedagogical ideas, provisions, and the concept of F. Frebel's preschool education into modern practice. The importance of understanding his teaching and usage through the prism of historical retrospective is revealed. The scientific search made it possible to highlight the main directions of work in different types of educational institutions: preschool, elementary school, system of training and retraining of teaching staff for preschool

education. At the same time, we emphasize that in this system the leading place belongs to the family pedagogy.

Key words: the frebelpedagogy, family upbringing, concept of preschool education, didactic material, joint work of family and preschool educational institution, the development of personality.

REFERENCES TRANSLITERATED

Goncharenko S. (1997). Ukrayins`kyj pedagogichnyj slovnyk. – Ky`yiv: Ly`bid`. – 376 s.

Petuhova L.Ye., Anisimova O.E. (2014). Frebel`pedagogika. Hrestomatiya. Prakty`kum.: Navchal`nyj posibnyk dlya studentiv vy`shhy`x pedagogichny`h navchal`ny`h zakladiv, navchal`ny`h zakladiv sy`stemy` pislyady`plomnoyi osvity` / Ukladachi: Petuhova L.Ye., Anisimova O.E., – Herson: Ajlant. – 276s.

Bory`sova Z. (2002). Fridrih Frebel` – zasnovnyk ideyi dy`tyachogo sadka / Z. Bory`sova // Doshkil`ne vy`hovannya. # 12. – S. 5–7.

Nikolenko D. (1991). Darunky` Fridriha Frebelya / D. Nikolenko // Doshkil`ne vy`hovannya. – # 9. – S. 10–15.

Fridrih Frebel` (1906). Y`zbrannye sochy`neny`ya. Tom I. Vospy`tany`e cheloveka / Perevod s nemeckogo Y`.D. Gorodeczkogo. Moskva. – 104s.

Fridrih Frebel` (1913). Y`zbrannye sochy`neny`ya. Tom II. Detskyj sad / Perevod s nemeckogo N.N. Sokolova. Moskva. – 519s.

Fedyayeva V.L. (2010). Simejne vy`hovannya v istory`chnij retrospekty`vi (druga polovy`na XIX – XX stolittya): monografiya / V.L. Fedyayeva. – Herson: RIPO, – 348s.